

Hatások. Bella István *Juhász Ferencnek* című szonettje alapján

Most, amikor oly sok feszültség terheli az irodalmi életet is, amikor korábbi írótlak és barátok nem állnak szóba egymással, különösképpen is fontos hangsúlyoznunk az egyéb példákat. Azt, hogy irodalmunk fejlődéstörténetéhez hozzátartoznak az érintkezési pontok, a szellemi kézfogások, az a tény, hogy sok költő indította el pályáján ifjú pályatársát. Mindez természetesen járt művészi hatással, az esztétikai elvek rokonításával is. Gondoljunk csak arra, hogy Petőfi Vörösmartyt kereste föl a hosszú gyaloglás után, vagy arra, hogy Szegeden Juhász Gyula egyengette József Attila lépteit, de arra is gondolhatunk, hogy a Hetekre és a Kilencekre hogyan hatott Juhász Ferenc és Nagy László költői és emberi személyisége.

Vannak egészen pontosan kimutatható művészi hatások is. A kezdő, s később egyértelműen romantikus Vörösmarty Fehérváron írott zsengei egyértelműen a klasszicizmus mestereinek nyomát viselik, vagy éppen az ifjú József Attila írt olyan verset (*Fiatal életek indulója*), amely a tájékozatlanabb olvasó számára akár Ady-vers is lehetne. Irodalomtörténeti közhely, hogy a korai korszakokban gyakran alig lehet még fölismerni a később érett pálya jeleit, amelyek alapján az adott életmű majd később elfoglalja sajátos helyét a nagy egészben.

Arról is sokat beszélnek és írnak, hogy az 1945 utáni időkben a népben és nemzetben gondolkodó költők közvetlen elődjüknek tekintették Illyés Gyulát, bár József Attila hatása talán mindenkiénél elementárisabb erővel hatott rájuk, és a más irányban tájékozódókra is. Közéjük szoktuk sorolni az új világ két legmeghatározóbb hangú poétáját, Juhász Ferencet és Nagy Lászlót is, akiknek törvényszerű a további hatásuk a még fiatalabbakra. Ezúttal közölük a Juhász-életmű vonatkozásaira kell figyelniük. S ragadjuk ki rögtön a Heteket, legalábbis ennek a fontos költői csoportosulásnak néhány karakterisztikus alakját. Például Serfőző Simon szóbeli közlése alapján tudom, hogy ő annak idején *A tenyészet országa* bűvöletében élt, de úgy gondolja, hogy folytatni nem tudta azt a hangot, ami a nagy kortárs és előd líráját meghatározta. Buda Ferenc így nyilatkozott három esztendővel ezelőtt: „...költészete senki számára sem követhető, megismételhetetlen és utánozhatatlan. Adott nekünk egy hatalmas költői világot, amit remélhetőleg egyszer majd újra a jelentőségéhez mérten becsülnek.” (1.) A lényegét találjuk ebben a megfogalmazásban. Azt, hogy egyedi ez az út, s gyakorlatilag folytathatatlan, ám hatásai is óriásiak. Mint ahogy az avantgárd is gyakran úgy hatott jeles huszadik századi költőkre, hogy azok nem váltak avantgárddá, ám a modern izmusok megtermékenyítő és megújító hatásai vitathatatlanok.

Juhász Ferencnek a népköltéssel is érintkező, ám hamarosan attól eltávolodó nyelvezte, vagy akár a barokkig is visszavezethető stílusa – Bodnár György szerint – „a neoavantgárd kereteit ugyanúgy szétfeszíti, mint a posztmodern irodalmi poétikáját.” (2.) Mindezzel is összefügghet, hogy a közvetlen hatások aligha érvényesülnek.

Közvetve azonban igen, a vállalkozás példája hasonlóképpen. Vagy vehetjük Ágh István esetét, aki – Nagy László öccseként – törvényszerűen került inkább Juhász költőtársának a hatása alá. Erről így vélekedik: „Ő a poétika tanára volt a legmagasabb fokon! S a tanár nyoma mindig meglátszik a tanítványon, de az is igaz, hogy egy idő után a tanítvány elszakad a mesterétől.” (3.) Láthatjuk, hogy a viszony ebben az esetben is hasonló, hiszen a vonzódás nem zárja ki, sőt, ideális esetben erősíti a saját hang kialakulását.

S ha a Hetek élő tagjainak negyedik költőjét, Bella Istvánt idézzük, akkor is hasonló eredményre jutunk. Ő ugyanazt vallja, mint Serfőző, s egymástól függetlenül ugyancsak *A tenyészet országát* jelöli meg hajdani alapélménynek. Ám ő is úgy látja, hogy közvetlenül kevésbé hatott rá Juhász Ferenc poézise. Ám, hogy valamilyen formában mégiscsak hatott, azt egyebek között egy korai szonettjével is igazolhatjuk. Az Új Írás 1965/6. számában jelent meg a *Juhász Ferencnek* szövege:

„Majd a húsodba harapunk mi is,
az elmúláshoz már ez is kevés lesz,
kikészítjük a tűz trónusait,
a vaskoronát, jégjogart, hogy megégess.

Még tusakodsz, még fölnyúlik kezed,
árgért, kötélért magadba kapaszkodsz,
de visz a világ, és szíve megered,
az örület vizében mossa arcod,

hogy kifehéredsz, mint a kavicsok,
s minden pénzed: szemeid szétgurítod:
a mindenség testére alkuszol.

Látom: földet, füvet morzsol ajkad,
s már gyűlnek, gyűlnek arcod fölött a varjak:
marakodnak foszló árnyékodon.”

A mű Bella István *Tudsz-e még világot c.*, az összegyűjtött verseket tartalmazó kötetében a *J.A. c.* vers szomszédságában jelent meg, s annak a versnek az az alcíme, hogy: *Amikor szárszói szobrát ledöntötték.* A párhuzamok nem véletlenek, hiszen a Bella-sonett megírása idején Juhász is ki volt téve sok támadásnak és értetlenségnek, szaporodtak pályáján az alkotói és magánemberi válságok, s a József Attilához fűződő szellemi viszonyának is láthatjuk itt nyomát. Hogy csak a „Látom: földet, füvet morzsol ajkad” – féle sornak a *Kései siratóra* emlékeztető sajátosságait említsük... (A József Attila-sor így szól: „Most zsíros nyirkot kóstol üres ajkad...”) Tudjuk, hogy mindkét költő számára alapélmény József Attila, így hát nem meglepő az ilyen rokon vonások jelenléte. Láthatjuk a folytonosság szép példáját is, az elődökhöz és a kortársakhoz fűződő művészi-morális kötődést, s hasonlóképpen a népköltészethez fűződő érzelmi-tudatos viszonyt, a „tisza forrás” hangsúlyozását.

Persze óhatatlanul is szólnunk kell a másik nagy párhuzamról, a Dózsa Györgyhoz fűződő élményről. Bella egyszer sem írja le a parasztháború tragikus sorsú hősének nevét, de mindenki előtt világos, hogy őt idézi meg a Juhász Ferencnek

szóló szonettben. Már a kezdő sor („Majd a húsodba harapunk mi is...”) hangütése egyértelműsíti a párhuzamot. Érdekes a mű íve ebben a vonatkozásban is: ettől az első sortól jutunk el a már idézett, és József Attilát asszociáló sorig, s ezek a megfogalmazások jelzik a nyers durvaságot, a biológiai lét esendőségét, a fizikai kínok szörnyűségeit, azt, hogy a lelki megpróbáltatások gyakran együtt járnak velük. S persze azt is tudjuk, hogy a párhuzamot Juhász híres és hatalmas Dózsa-eposza, az 1954-es *A tékozló ország* érvényesíti igazán. Ott „Személyes jellegű elbeszélő költeményt alkotott, töprengései, vallomásai minduntalan átszöttek a történelmi anyagot.” (4.), ahogy Pomogáts Béla látja.

A történelmi hős és a költő sorsa szinte egybeér. Persze ebben a megfogalmazásban van némi túlzás, hiszen a költő esetében nincs szó tüzes trónról, ám áttételesen van szó támadásról, a tettek miatt bekövetkezett tragikus következményekről. A lélek megpróbáltatásairól. Egyébként a Bella-sonett tárgyi világa annyira konkrét, hogy csak a címbe emelt név igazíthatja el az olvasót, hiszen nélküle egyértelműen egy újabb Dózsa-versről lehetne pusztán szó. Így viszont egyszerre lesz a mű Dózsa alakjának pontos lírai megidézése, s ugyanakkor a költő, sőt, a költészet feladatvállalásának költői emlékműve. A *Mit tehet a költő?* Juhász Ferenc-i kérdésre adott bonyolult válasz. Ezzel összefüggésben írja Béládi Miklós: „...nem hajlandó tudomást venni ízlésünk normáiról, a prózastílus és a köznyelv szoros összetartozásáról, hanem némely versének fősoroló-halmazó eljárásához hasonlóan megkísérli, hogy a próza lehetőségeit kitágítsa.” (5.) Lehet, hogy messzire mentünk tárgyunktól, ám az alkotói szándék lényegét, valamint az azzal összefüggő meg nem-értés mozzanatát talán így még világosabbá lehet tenni.

Hiszen Juhász Ferenc életműve gyakran vívja ki az ilyen ellenhatásokat. S ennek egyik, ha nem a legfontosabb oka az a fajta nyelvújítás, ami – Vasy Géza találó megállapítása szerint – olyan erejű, hogy: „Költői nyelvünket s egyáltalán a magyar verset Ady óta senki sem alakította ennyire.” (6.) Itt hosszasan foglalkozhatnánk azzal a nyelvújító és nyelvteremtő fantáziával, ami Juhász sajátja, ám ezt már úgyis megtették sokan, akik részletesen foglalkoztak az életművel, például Bodnár György, aki monográfiát szentelt neki. Most csupán egyetlen összefüggésre villantsunk rá! Ha más úton is jár Bella István, azt azért feltételezhetjük, hogy az ő nyelvteremtésében, az archaikus magyar nyelv feltámasztásában, a szóteremtéssel kapcsolatos leleményességében hatatott rá az a nyelvi felszabadulás, amit elsősorban Juhász Ferenc nevével függ össze. A nyelvi mindenség-igény Juhásznál elsőprő erejű, hiszen a természettudományok és a filozófia épp úgy szerepet játszanak benne, mint a művészet, a politika, a történelem, és még oly sok minden. Egy szóval: a Mindenség. A József Attila-i mérce, vagy a Babits Mihály-i mérce. És megkísérli a lehetetlent, hiszen arra vállalkozik, hogy a mindenséget versbe foglaló művek segítségével mégis csak túljusson önnön körein, hogy továbbjusson magánál. Nem tisztem itt ennek részletes taglalása, csupán jelezni szeretném a kísérlet heroizmusát.

Visszatérve Bella István szonettjére, ott ezt találjuk: „a mindenség testére alku-szol.” Ez is érdekes párhuzamra ad lehetőséget. A „nincs alku” ugyancsak József Attila-i erkölcsi parancsának földézésére. A „mindenség” jelenléte azonban alapvetően módosítja a jelentést. Nem holmi kicsinyes alkuról, netán megalkuvásról van itt szó, hanem a mű egészét meghatározó nagy ívű mozzanatról. Szerepet játszik itt az a történelmi érzékenység, amely mind Juhász, mind Bella tájékozódását

meghatározza. Versek egész sorát hozhatnánk föl példának, idézhetnénk a nagy eposzokat vagy éppen a fiatalabb pályatárs *Halotti beszédét* vagy *Sárkeresztúri énekét*. Mindketten átélték a huszadik század nagy botrányait, a második világháborút, a fasizmust, a bolsevizmust. Igaz, Bella még kisgyermek volt a háborúban, de éppen az a történelmi borzalom ragadta el édesapját. Az ötvenes éveket már eszmélő ifjúként szemlélte, s aztán egyre aktívabbá vált. Juhász Ferenc viszont mindezt érettebb fejjel követhette, s ennek hatalmas művekkel adózott. S úgy tűnik, a hatvanas években elérkezett az a pillanat, amelyben az ifjabb költő egy parasztforradalmár alakján keresztül talál érintkezési pontokat a befutottabb költőtárral. Hiszen egyfajta szellemi találkozás tanúságtétele is ez a szonett. Rokonítja őket a hasonló látásmód, az, amit Czine Mihály így látta *A tékozló országról* szólva: „...a máglyára vitt és felfalt Dózsa körül a tenyésző természet kerül középpontba. Sokféle jelentésben: bujdosó magányosok, árva-büszkék menedéke, „bűntelen őskorok tisztá láza”, de leginkább mégis a társadalmi pusztulás látomásától üzött ember reményadója.” (7.) Kétségtelen – s ezt is kimutatta már a kritika és az irodalomtörténet –, hogy Juhász eposza akkor születik meg, amikor a forradalmiság új válsága megy végbe Magyarországon. Ettől némiképp eltérő a Bella-sonett megírásának ideje. Akkor már túl vagyunk 1956-on, s tudjuk, hogy a forradalom a fiatal, 16 éves gimnazista számára milyen élményt jelentett. Benne vagyunk a hatvanas évek alakulásaiban, s a fiatal költő szeretne tevékeny része lenni a világnak. Ebben a helyzetben számol ebben a verspillanatban a történelmi régmúlt és a közelmúlt kihívásával.

A *Juhász Ferencnek* írott mű lírai világa szinkronban van azzal, ami ebben az időben jellemzi Bella István költészetét. A *Szaggatott világ* c. elsőkötet ideje ez. Számos versében megfigyelhetjük, hogy dinamizmusa épp, hogy szét nem feszíti a keretet, ám éppen ez az arányérzék a fontos: elmegy a határig, s aztán nagy költői fegyelemmel együtt tartja a szerkezetet. Különösen jól látszik mindez a zártabb formájú művekben, s ugye a szonett ezek közé kell, hogy tartozzon. S azt is megjegyezhetjük itt, hogy persze Juhász Ferenc életművéből sem hiányoznak a tömörebb, kisebb lélegzetű versek, hogy csak egy példát jelezsek: a többek által meg is zenésített *Himnusz-töredék*, ez az emlékezetes dal. A dal egyébként Bellára meg különösen jellemző, hiszen nagyon tudatosan kísérletezik ennek a régi formának modern továbbvitelével.

Mint ahogy azok közé is tartozik, akik a szonettformát a magukénak érzik. Egyébként ez a forma különösen közkedvelt a mai költők körében, van, aki (pl. Bertók László) egész kötetet szentelt neki. Persze gyakran megesik, hogy nem a klasszikus szabályok szerint nyúlnak a formához, ám mindenképpen jelzi ez a szándék, hogy egyfajta klasszicizálódás is jelen van jelenkori líránkban. Bella István egész eddigi életművét jellemzi, hogy tiszteli az ősi formákat, s azokat tölti meg modern, huszadik századi tartalommal, ötvöztetve a legújabb és a leghagyományosabb közlésmódokat. Így van ez ennek a műnek a világában is. Nem lehet ez másképp, csak úgy, hogy az ilyen költő romantikus elszántsággal hisz változatlanul a költészet erejében, úgy, ahogy maga, Juhász Ferenc írja: „A költészet: Felelőség az Emberiségért. A költészet az Emberiség Emlékezete. Hit az emberben és hit a megmaradásban. És talán soha nem volt oly végzetesen fontos a hit az emberben és a megmaradásban, mint vérző jelenkorunkban, a végső pusztulást, a teljes-megsemmisülést hordozó időkben...” (8.) És lehet, hogy manapság nem divat az

ilyen patetikus küldetésvállalás, közben az írás feladata is változhatott, miként az elmúlt három évtizedben alaposan megváltozott az egész világ, ám mégis érvényesek ezek a régi szavak. Hiszen a jelenkor még vérzőbb, s a teljes megsemmisülés veszélye talán soha nem volt ilyen közel, mint manapság. Igaz, Juhász Ferenc már akkor gondolhatott a radioaktív iszonyra és sok egyéb borzalomra, hiszen mögötte volt már a huszadik század több botránya. Ám – ahogy szokták mondani – a történelem legnagyobb tanulsága, hogy az ember nem tanul a történelemből.

Tudja ezt Bella István, és tudja ezt Juhász Ferenc is. Mint ahogy a Dózsa Györgyéhez hasonló példákban is alig tanul az emberiség. De mondhatok még nagyobb, a legnagyobbat is! A kétezer éves modellből, erkölcsi tartásból, a szeretetet és az erőszakmentességet hirdető krisztusi példából sem tanul eleget. A keresztre feszítés vagy a máglyára küldés nem a múlté. Ma is „marakodunk foszló árnyékodon”, áttételesen, esetleg majdnem-valóságosan ma is „kikészítjük a tűz trónusait”. Könnyen beláthatjuk, hogy a világról, a történelemről, a mártírságról milyen érvényesen szól a Juhász Ferencnek írott Bella István-szonett. Teszi ezt a mondandóval adekvát nyelvi és stilisztikai eszközökkel, magas esztétikai szinten. A megkínzott test, a halálba küldött ember fölmutatása drámai, de nem túlfokozott módon történik meg. A „kifehéredsz, mint a kavicsok” állapottól jutunk el a fekete varjak megjelenéséig, s mindkét szín, mindkét pillanat a tragikumot érzékelteti. Viszonylag csupasz ez a nyelv, s mindezt erősíti az is, hogy Bella eltér a klasszikus szonettre jellemző rímmegoldástól, legalábbis a két utolsó szakaszban.

Az is az igazsághoz tartozik, hogy Bella István műve méltó a megszólított költőtárs életművéhez. Felfedezhetjük bennük a szellemi rokonságot, még akkor is, ha láthatóan a különbségek az erősebbek. Az is igaz, hogy később mindkettejük pályája módosult, ám a mi szempontunkból most az az idő számít elsősorban, amelyben a *Juhász Ferencnek* megszületett. Előtte sok társadalmi változásnak, valamint a költők személyes életében bekövetkezett változásoknak, helyenként mély válságoknak. S ami a kiindulópontot, vagyis a hatást illeti: nem vitás, hogy Bella István és nemzedéke nem tudta kivonni magát Juhász Ferenc és nemzedéke hatása alól, s azt is látjuk, hogy poétikailag is megtermékenyítőleg hatottak az idősebb pályatársak az ifjabbakra. Ahogy Szokolczay Lajos írja Juhász Ferencről: „A Mindenség megragadásáért van ez a fékezhetetlen nyelvteremtő erő...” (9.) Ez az igény munkál Belláék nemzedékénél is, de rögtön hozzátelhetjük: a „fékezhetetlen nyelvi erő” nincs mindig jelen, nincs jelen a *Juhász Ferencnek* c. szonettben sem. Sokkal inkább jelen van olyan versekben, mint például a *Halotti beszéd*, de ez már egy másik értelmezés tárgya lehetne.

JEGYZETEK

1. Pósa Zoltán: A füvek példája és az Árvaföld költője. Magyar Nemzet, 2001. III. 13.
2. Digitális Irodalmi Akadémia. Juhász Ferenc. Bodnár György: Juhász Ferenc életrajza.
3. Bakonyi István: Vendégeim voltak, 2. Ágh István. Felsőmagyarország Kiadó–Kodolányi János Főiskola, 2004. 94.
4. Pomogáts Béla: Az újabb magyar irodalom, 1945–1981. Gondolat, 1982. 428.
5. Béládi Miklós: Érintkezési pontok. Szépirodalmi, 1974. 602.
6. Vasy Géza: Pályák és művek. Szépirodalmi, 1983. 207.
7. Czine Mihály: Nép és irodalom. Szépirodalmi, 1981. 445.
8. Juhász Ferenc: Írás egy jövőendő őskoponyán. Szépirodalmi, 1974. 160.
9. Szokolczay Lajos: A csavargó esztétikája. Balassi Kiadó, 1996. 86.